

ELŻBIETA SĘKOWSKA, *KONTEKSTY STYLISTYKI. OD ORĘDZIA DO MOWY NOBLOWSKIEJ*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, ss. 191

Na pracę Elżbiety Sękowskiej składa się 9 artykułów opublikowanych wcześniej w książkach zbiorowych, czasopismach bądź wygłoszonych w formie referatów.

We wprowadzeniu, zatytułowanym *Styl – gatunek – tekst. Uwagi wstępne* badaczka omawia najważniejsze opracowania z zakresu stylistyki ujmowanej z perspektywy językoznawczej, by finalnie przedstawić ogólne założenia pracy:

Krótki przegląd zagadnień dotyczących relacji między wyznacznikami gatunkowymi i stylistycznymi w analizie tekstu pokazuje, że to pole badawcze obfituje w wiele ujęć teoretycznych i metodologicznych. Problem natomiast stanowi przeniesienie koncepcji na poziom praktyki szkolnej i akademickiej.

W artykułach zgromadzonych w książce starano się pokazać wykorzystanie narzędzi stylistyki językoznawczej do analizy różnych gatunków wypowiedzi. Celem nadrzędnym nie jest sporządzanie inwentarza nacechowanych środków językowych, lecz ukazanie ich funkcji w strukturze tekstu, w obrazowaniu, a także w realizacji „ja” mówiącego [s. 13–14].

By zrealizować tak założony cel, Elżbieta Sękowska:

- dzieli się z czytelnikiem rozważaniami poświęconymi przemówieniom (orędzia i mowy noblowskie), nawiązując do tradycji starożytnej i umieszczając te wypowiedzi w kontekście funkcji informacyjno-perswazyjnych, uwarunkowań sytuacyjnych (tematu i audytorium) oraz językowej indywidualizacji podyktowanej osobowością mówcy;
- przeprowadza rzeczową analizę językowo-stylistyczną recenzji literackich i teatralnych oraz recenzji naukowych;
- podejmuje się udanej interpretacji leksykalno-semantyczno-składniowej esejów o tematyce malarskiej;
- dokonuje skrupulatnych omówień języka pisarzy i pamiętnikarzy.

Pierwszy artykuł *Praktyczna stylistyka w dydaktyce uniwersyteckiej* jest rekonesansem po literaturze przedmiotu. Badaczka podnosi w nim problem wykorzystania, poznawania oraz kształcenia działań językowych służących m.in. rozważaniom o stratyfikacji polszczyzny oraz kryteriach wyróżniania odmian i stylów. Konsekwentnie też realizuje założenie wyrażone w sposób następujący:

Bardzo istotnym wątkiem powiązanim z pojęciem gatunku wypowiedzi jest przyjęcie założenia, że od wyboru wzorca gatunkowego zależy wybór stylu i przestrzeganie

norm jemu właściwych, a także norm typowych dla określonego gatunku. Istotne jest uświadomienie studentom, że dopuszcza się indywidualizację wypowiedzi, co decyduje o jej niepowtarzalności i pokazuje osobowości autora [s. 18–19].

Szczegółowe instrukcje i wskazówki dla użytkowników polszczyzny ilustrowane są odpowiednio dobranymi fragmentami różnego typu wypowiedzi. Na tej podstawie zostały omówione:

- rozmaite wykołejenia stylistyczne, np. nieprzestrzeganie warunków optymalizacji środków językowych, czyli wyboru, który decyduje o prostocie lub zawilości, zwięzłości – rozwlekłości, ścisłości – ogólnikowości, bogactwie – ubóstwie środków odpowiadających określonym kryteriom;
- metody osiągnięcia ironii;
- typy tekstów i zasady poprawności stylistycznej, a w tym: odpowiedni wybór i dopasowanie środków stylistycznojęzykowych do tematu i gatunku wypowiedzi, zachowania jednolitości stylistycznej tekstu, przestrzeganie cech dobrego stylu oraz umiejętność rozpoznania błędu stylistycznego.

Szczególną uwagę badaczka poświęca ukształtowaniom tekstów naukowych. Daje szczegółowy – na miarę krótkiego tekstu – przegląd najważniejszych prac teoretycznych z tego zakresu,¹ dzieląc się jednocześnie własnymi doświadczeniami zdobytymi w trakcie wieloletniej praktyki dydaktycznej.

Tekst kolejny *Między językiem oficjalnym a poetyckim – przemówienia noblowskie Czesława Miłosza i Wisławy Szymborskiej* ma budowę dwudzielną. W części pierwszej znalazła się semantyczno-stylistyczna charakterystyka noblowskich wystąpień obojga laureatów. Badaczka zwraca uwagę na kształt językowy komunikatów podporządkowanych stylowi przemówień, w których najistotniejszą rolę odgrywają tropy i figury stylistyczne wywodzące się z tradycji antycznej, m.in.: apostrofy, powtórzenia, paralele, pytania retoryczne, wyliczenia, inwersja składniowa, zdania wykrzyknikowe. Analizowane są również wypowiedzi metajęzykowe, świadczące o wrażliwości C. Miłosza i W. Szymborskiej na konwencje języka poetyckiego, pokazujące trud poszukiwania środków artystycznych zdolnych do oddania „meandrów myśli”. Uzupełnieniem badawczych rozważań są dołączone do rozdziału oba noblowskie przemówienia, dzięki czemu czytelnik może dokonać samodzielnej konfrontacji teoretycznych rozważań z praktyką.

Przedmiotem wieloaspektowych językoznawczych dociekań stają się również orędzia prezydenckie. Rozdział *Orędzie prezydenckie w komunikacji publicznej – konwencja i/lub oryginalność a kontekst polityczny* jest kolejnym erudycyjnym popisem autorki, która wnikliwie bada – na podstawie źródeł leksykograficznych oraz prac teoretycznych – ewolucję znaczeniową wyrazu *orędzie* i przygląda się strukturze oraz zawartości leksykalno-semantycznej uroczystych prezydenckich wystąpień w II i III Rzeczypospolitej. Szczegółowej interpretacji poddaje zjawiska retoryczno-składniowe charakterystyczne dla tego typu wypowiedzi oraz elementy związane z konkretną sytuacją społeczno-polityczną czy osobowością prezydenta. Badaczka zwraca uwagę m.in. na zróżnicowane – w zależności od

¹ Autorka przywołuje m.in. prace D. Buttlerowej, A. Duszak, S. Gajdy, J. Maćkiewicz, A. Markowskiego, J. Nocoń, D. Olszewskiej, A. Wierzbickiej, B. Witosz.

realiów – wyznaczniki impresywności i ekspresywności, sposoby wartościowania zastanej i przyszej rzeczywistości, a także umocowane sytuacyjnie słowa kluczowe, służące amplifikacji – uwydatnieniu wagi i znaczenia omawianej sprawy, w tym konkretnym wypadku – kondycji kraju. Elżbieta Sękowska interpretuje konstrukcje perswazyjne oraz wybrane środki językowe nadające przemówieniom walor skuteczności i stosowności. Dzięki dołączonym do rozdziału tekstom orędzi prezydentów: Stanisława Wojciechowskiego (20 XII 1922), Ignacego Mościckiego (4 VI 1926), Lecha Kaczyńskiego (23 XII 2005), Bronisława Komorowskiego (6 VIII 2010) – czytelnik może z łatwością skonfrontować niewątpliwą zasadność przeprowadzonej analizy z konkretnym tekstem.

W rozdziale *Powstanie i rozkwit recenzji językoznawczej* odnajdujemy krótki, ale wyjątkowo pojemny pod względem treści przegląd informacji na temat pojmowania językoznawstwa jako nauki oraz rozważania badaczki nad kwestią samej recenzji zarówno w kontekście prywatnej korespondencji uczonych (takich jak: Jan Nepomucen Baudouin de Courtenay, Jan Michał Rozwadowski, Henryk Ułaszyn, Jan Łoś, Kazimierz Nitsch), jak i przebadanych recenzji z lat 1895–1937 (J. Baudouina de Courtenay, Adama Antoniego Kryńskiego, H. Ułaszyna, Aleksandra Brücknera, K. Nitscha, Bronisława Wieczorkiewicza, Witolda Taszyciego, Edwarda Klicha, Henryka Friedricha, J. Łosia).

Lektura tych tekstów pozwoliła autorce na wyróżnienie istotnych cech recenzji naukowej, czyli: dialogiczności, oceniania, erudycyjności i nasycenia leksyką terminologiczną. Analizowane recenzje – według badaczki – charakteryzują się dużą liczbą wskaźników metatekstowych o różnych funkcjach, poczynszy od zaznaczania związków między fragmentami tekstu przez ustalanie ekwiwalentów wewnątrz tekstu, sygnały następstwa i porządku wypowiedzi po komentarz autorski. By przedstawić choćby niewielką część rozważań, oddajmy głos autorce:

Lektura recenzji, będących podstawą materiałową tego artykułu, świadczy o tym, że w wypowiedziach są stosowane różne formy: obok bezosobowych (*niepodobna zrozumieć, wynika stąd, nasuwa się pytanie, nasuwa się uwaga, wypada zająć się, można wprawdzie*) występują wyrazy modalne, pełniące funkcję orzeczenia w zdaniach nieosobowych (*nie potrzeba dowodzić, należałoby użyć nazwy, można się domyślić*), a także (...), jest używana 1. os. lp. lub 1. os. lmn.: *dotknę strony zewnętrznej, musimy stwierdzić, nie chciałbym twierdzić, według mnie, moim zdaniem, uważam zatem, każdy z nas, zaznaczę jeszcze, wydaje mi się, zarzutu nie czynimy, przyszliśmy do przekonania, sądzę więc, ośmielam się mocno wątpić* itd.

(...)

Funkcja perswazyjna recenzji jest realizowana dzięki środkom oceniającym, a dodatkowo w większości tekstów występuje nakierowanie na odbiorcę – czytelnik jest obecny nie tylko pośrednio jako adresat, ale również bezpośrednio jest wymieniany w tekście – to w jego imieniu występuje recenzent, podejmując polemikę z autorem i/lub jego wywodami [s. 119].

Przyczynkiem i inspiracją do dalszych studiów tekstologicznych mogą stać się na pewno rozważania badaczki zawarte w krótkich rozprawach: *Tekstowe realizacje wypowiedzi krytyczno-teatralnych w „Tygodniku Wileńskim” (1815–1822)*, *Stylistyczne wykładniki domu w „Rodzinie Połanieckich” Henryka Sienkiewicza*, *Sposoby wyrażania uczuć w „Dziennikach” Stefana Żeromskiego*, *Jak się pisze o malarstwie? Środki stylistyczne w esejach o sztuce* oraz *Funkcje stylistyczne*

zapożyczeń w pamiętnikach kresowych. Tu także – wzorem wcześniejszych rozpraw – zwrócono uwagę na pochodzące z różnych poziomów języka elementy, tzn. słownictwo, frazeologię, słowotwórstwo i składnię.

Należy podkreślić, że jest to książka napisana ze smakiem i badawczą pasją. Czytelnik recenzowanej pracy otrzymuje rzeczowy opis funkcji środków językowych, nacechowanych z punktu widzenia stylu, ważnych bądź wręcz koniecznych w strukturze określonych tekstów i gatunków. Niewątpliwie godna podkreślenia jest trafność doboru artykułów, w uporządkowany i przemyślany sposób ukazujących owe środki językowe. Zgodzić się trzeba z wypowiedzią:

Przykłady piśmiennictwa, reprezentujące różne wzorce gatunkowe, jak orędzia, mowy noblowskie, recenzje naukowe i teatralne; utwory paraliterackie: eseje, wspomnienia i dzienniki, a także teksty artystyczne, ilustrują przydatność narzędzi stylistyki językoznawczej w klasyfikacji tekstu oraz opisu konwencji stylistycznych autora, dzieła i epoki. O tożsamości formy wypowiedzi decydują cechy językowe na równi z wyznacznikami gatunkowymi. Bardziej zróżnicowane czynniki wpływają na wybory w utworach literackich, inne zaś w gatunkach funkcjonujących w komunikacji publicznej. W analizie tekstu aktualizującego pewien wzorzec ważna jest zarówno jego funkcja w dawnym kręgu kulturowym, jak i kształt językowy [s. 191].

Niewątpliwie Elżbiecie Sękowskiej udało się zrealizować zakładane cele dzięki sprawnemu wykorzystaniu teorii i praktyki badań nad stylistyką, dyscypliną bardzo trudną przecież w opisie, w gruncie rzeczy interdyscyplinarną, zajmującą się pograniczem literaturoznawczo-językoznawczym. Mamy tu analizę porównawczą, interpretację i systematyzację stylów językowych oraz indywidualnych form ekspresji językowej.

Niniejsza recenzja zaledwie dotyka części aspektów badawczych podnoszonych przez autorkę. Kontekstualność językowa i kontekstualność pozajęzykowa, poparta filologiczną erudycyjnością oraz przemyślaną metodologicznie interdyscyplinarnością nadają publikacji walor rzetelnego, wieloaspektowego opracowania. Opracowania, które może zainteresować zarówno językoznawców, jak i literaturoznawców, zarówno badaczy dojrzałych, jak i młodych adeptów nauki czy wreszcie studentów kierunków filologicznych.

Urszula Sokólska
(Uniwersytet w Białymstoku,
e-mail: u.sokolska@uwb.edu.pl)